

ТИПОЛОГИЈА НА ФУНЕРАРНИ ФОРМИ ВО СЕВЕРОИСТОЧНИОТ ДЕЛ ОД МАКЕДОНИЈА

АБСТРАКТ :

Во материјалот кој ја обработува проблематиката од досегашните археолошки истражувања на некрополите во североисточниот дел од Република Македонија, ја опфаќа типологијата на фунерарните форми преку кои хронолошки и културно ги дефинираме гробните конструкции, социјалниот статус на покојниците и нивната религиска определеност.

За таа цел опфатени се четири поголеми сепулкрални целини и поединечни наоди кои во оваа фаза на истраженост дадоа доволно првични резултати со кои може да се направи реконструкција на формите на погребната архитектура и ритусот на погребување.

Тоа се: некрополата на локалитетот “Дрезга“ кај селото Лопате; “Западната некропола“ на локалитетот Костоперска Карпа кај селото Младо Нагоричино; некрополата на локалитетот “Рамниште“ кај селото Клечовце; т.н. “Северна некропола“ на К’шла - Големо Градиште кај селото Коњух; некрополата на локалитетот “Чифлик - Бабунци“ кај селото Опила и поединечниот наод на месноста “Дупка“ во селото Талашманце - кратовско.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: Некрополи; Типологија; Хронологија; Дрезга; Костоперска Карпа; Рамниште; Северна некропола; Чифлик - Бабунци; Дупка.

Начините и формите на погребување се значајна компонента во сакралната структура на една популација или поголема целина. Тие се обично константни категории одредени со постарата сепулкрална традиција на една популација кои се манифестираат во слични основни фунерани димензии преку различни хронолошки сегменти. Затоа овој елемент на сакралната структура ја означува индивидуалноста на етничката суштина и елементарната единица на автохтоноста на една етничка група. Погребувањето е еден од најсигурните показатели преку кои може да се дефинира духовната и материјалната култура на еден народ.¹ Култот кон мртвите и самиот погребен ритуал со својата

¹ Јовановиќ А., 1984, 5-6; Срејовиќ Д., 1962/63, 72-84 ;

конзервативност дава значајни можности за запознавање на структурата на населението, процесот и степенот на романизација и економските и општествените односи во самата провинција. Но, од друга страна оваа конзервативност во провинцијата Горна Мезија не била присутна во големите градови кои долго време биле изолирани од нероманизираното население во околината и поради тоа многу не влијаеле на начинот на животот на епихорското население.²

Степенот на истраженоста и репертоарот на погребувањата во североисточниот дел од Република македонија е сеуште недоволен. Делумно се истражени четири поголеми сепулкрални целини и тоа: некрополата на локалитетот “Дрезга“ кај селото Лопате,³ Западната некропола на локалитетот “Костоперска Карпа“ во селото Младо Нагоричане,⁴ некрополата на локалитетот “Рамниште“⁵ во атарот на селото Клечовце, некрополата “К“шла“ на локалитетот “Големо Градиште“ кај селото Коњух,⁶ некрополата на локалитетот Чифлик - Бабунци во атарот на селото Опила,⁷ поединечен наод на гроб на локалитетот “Дупка“ во селото Талашманце, Кратовско.⁸

² Јованова Л.-Михаилова Д.,1999,220-222;Бојовиќ Д.,1977;Петрова Е.,1990,136-137;Грозданова-Битракова В.,1987,44;Mikulčić I.,1973,74;Vojović D.,1977,1;

³ Петрова Е.,1987,97-108;Истата:1990,135-149;Николовски З.,2006,231-260;

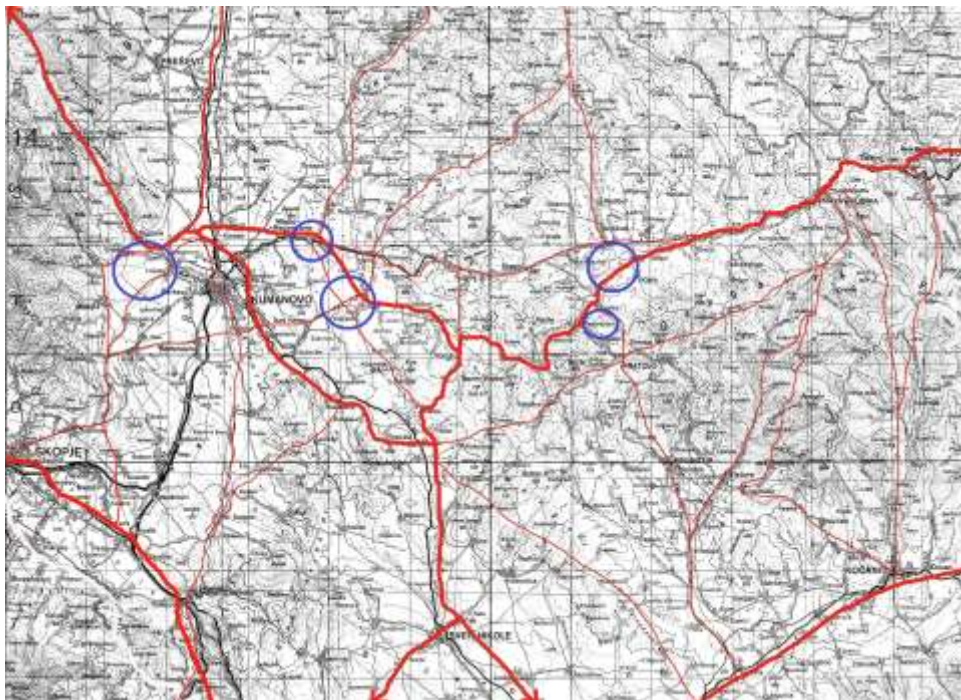
⁴ Вулиќ Н.,1941-1948,98-99;Mikulčić I.,TIR 1976,86-87;Георѓиевски Б.,1989,57-58;

⁵ Јовановиќ А.,1984,120-129;Ruševljan-Dautova V.,2003,7-33;Николовски З.,2008,323-333;

⁶ Податоците се добиени од извештајот за заштитните истражувања на некрополата во 1995 година од страна на тогашниот Републички завод за заштита на споменици на културата од Скопје;

⁷ Крстевски Ц.,-Ивановски М.,1989,129-130;

⁸ Грозданова-Битракова В.,AP 1987,81-82;

Слика 1

Покомплетни согледувања во начинот на погребување, хронологијата и културната припадност наоѓаме во првите три некрополи во кумановската област кои се систематски истражувани во повеќе археолошки кампањи.

Во натамошното излагање ќе направам кус пресек на начинот на погребување и типологијата на фунебралните целини во наведените некрополи.

Слика 2

Дрезга - с. Лопате - од досегашните истражувања евидентирана е комплексна некропола со културен и хронолошки распон од I - IV век н.е. и два вида на погребување кои се издвојуваат и по начинот на погребување и според гробната архитектура.

Најстари се инцинерациите кои датираат од I - првата половина на III век н.е. Тоа се гробови организирани во редови со правилен распоред. Се издвојуваат две типолошки групи и тоа: на првата група и припаѓаат едноставни правоаголници и овални јами во кои е растурена пепелта со прилозите. Јамите се со лустративно запечени ѕидови. Покривните конструкции имаат гробно обележување со камени плочи или облупоци и покривна

конструкција со тегули на “две води“. Типолошки се класифицирани во групата Мала Копашница - Case I - II.⁹

Типологија на гробови со кремација од некрополата на “Дрезга“

Втора типолошка група се гробни јами со посложена конструкција со т.н етажен тип кои по форма можат да бидат правоаголни или елипсоидни јами со изразито лустративно запечени сидови. Во етажот, што всушност е гроб во потесна смисла, се сместени кремираните остатоци од покојникот. Покривните конструкции се со квадратни хоризонтално поставени керамички плочи, или двосливен кров од тегули.¹⁰

Со новата реформа на Каракала (Constitutio Antoniniana) од 212 година меѓу другото бил унифициран и начинот на погребување, така што инхумацијата станала единствена форма на фунусот. Некрополата на локалитетот “Дрезга“ поради својата положба и население со повисок социјален односно административен статус, бргу ги прифатила промените.

Од досегашните археолошки истражувања откриени се повеќе типолошки различни гробни целини и тоа:

1. Едноставни гробни јами вкопани во здравица, покриени со надгробни стели;
2. Едноставни гробни јами вкопани во здравица покриени со неколку камени плочи;
3. Обични гробни јами вкопани во здравица покриени со еден вид на штици од кои има остатоци на клинци;

⁹ Јовановиќ А.,1984,100-112;Гес-Plēsničar LJ.,1972, 9-12(Т.I,сл.2-6;Т.IV,сл.15;Срејовиќ Д.,1962/63,72-84;Гарашанин М.,1968,5-34; Mikulčić I., Studies I,1973,61-95;Wesolowsky A.B.,1973,97-143;Вучковиќ-Тодоровиќ Д.,Старинар XII,1961,240-242;Соколовска В.,1978,93;Војовиќ D.,1977,156-157;

¹⁰ Зотовиќ Љ.,-Јордовиќ Ч.,1990,Т.I-L;Јовановиќ А.,1984,101-110; Срејовиќ Д.,1962/63,72-84;Брукнер О.-Даутова В.-Милошевиќ П.,1987,38-41;

4. Грбови од типот “цисти“ формирани од делкани камени блокови, покриени со надгробни стели и керамичен под;
5. Грбови од типот “цисти“ формирани од секундарно употребени надгробни стели;
6. Грбови од типот “цисти“ формирани од тегули или квадратни керамички плочи, во вид на сандак и керамичен под.

Овие типолошки вариетети во некрополата хронолошки припаѓаат на III и IV век кога е забележано најголемо присуство на доселеници од источните римски провинции. Ориентација на покојниците е 3 - И со отстапување од 4 - 12 степени.

Слика 14

Локалитет “Костоперска Карпа“ село Младо Нагоричане - археолошките истражувања на овој простор, поточно на просторот на “Западната некропола“ се изведени во две кампањи, во 1983 и 1987 година. Откриени се доцноантички гробни конструкции од типот циста ѕидани со конструкција од масивни делкани камени плочи покриени со керамички тегули; грбови формирани од керамички тегули; слободни укопи во здравица со површинско обележување со камени облитоци; слободни укопи покриени со камени плочи и слободни укопи во здравица.

Врз основа на правилниот распоред и густината на грбовите, начинот на погребување, ориентацијата и нивото на погребувањето, може да се заклучи дека се работи за еднослојна некропола која хронолошки припаѓа на IV, V век па и подоцна, а неколку грбови се секундарно употребувани со подоцнежни погребувања.

Локалитет “Рамниште“ село Клечовце - во текот на некрополата од овој локалитет откриени се 17 гробови расфрлени на голем простор, без ред со типолошки различни конструкции. Начинот на погребување е со инхумирање на покојниците, што заедно со типовите на гробните конструкции упатува дека хронолошки се врзуваат за IV, V па можеби и почетокот на VI век.

Типолошки, гробниот репертоар ги содржи следните грони конструкции:

1. Гробна “циста“ формирана од монолитни камени блокови и покривна камена плоча со фасетирани рабови;
2. Гробна “циста“ формирана од тегули со рамен покрив од тегули;
3. Гробна “циста“ формирана од квадратни керамички плочи врзани со хидростатен малтер и покривна конструкција од монолитна камена плоча;
4. Гробна јама вкопана во здравица со покривна конструкција од тегули од типот “на две води“;
5. Гробови вкопани во здравица со покривна конструкција од квадратни керамички плочи од типот на “две води“;
6. Слободни вкопувања во здравица со камена конструкција во функција на обележување на гробот;
7. Слободни вкопувања во здравица без конструкција и површинско обележување со “прстен“ од ситни камени облупоци.

Гробовите се со скромни прилози, за разлика од оние од некрополата на “Дрезга“ што укажува на понизок социјален статус на населението.

Натамошните истражувања на овој новооткриен локалитет ќе фрлат нова светлина за комуникациското, културното и стратешкото значење на просторот, како и за убикација на засега хипотетичниот Визианум, познат од епиграфски извори.

Сите елементи од теренските рекогносцирања укажуваат на населеност уште од неолитот, а особено во доцната антика, кога средоречието на устието на Крива Река во Пчиња претставувал крстосница на важни регионални и локални патишта кои се поврзувале со магистралата за Pautalia и Serdica.

Случајните наоди при обработка на земјата (доцноантички градежен материјал и фрагменти од надгробни стели укажуваат на постоење на богати полски имоти (villa rustica) кои допрва треба да се истражуваат.

Слика 23

Локалитет “Големо Градиште“, Сектор “Северна некропола“ кај селото Коњух - Некрополата е лоцирана над десниот брег на Крива река, на муниципалната граница помеѓу Куманово и Кратово. Откриена е за време на изведување на заштитното археолошко истражување за изградба на железничката линија кон Кустендил. Бидејќи материјалот досега не е презентираан на археолошката научна јавност, податоците, колку што можев да ги соберам, ги црпев од извештајот од тогашниот Републички завод за заштита на спомениците на културата на РМ кој беше носител на истражувањата.

Најстара гробна конструкција е еден тумул со дијаметар од 22 метри, внатрешниот прстен од камен со дијаметар од 14 метри и висина на хумката од 1 - 1.5 метри. Откриени се вкупно 9 гробови радијално поставени околу централен гроб. Гробовите се од типот слободно вкопани јами покриени со нафрлена камена хумка, со димензии 2.45 x 1.00 метар. Погребувањето е вршено со инхумација, а според наодите (стомни со една рачка, конусни шољи со една рачка, бронзени белегии и приврзоци) временски припаѓаат на VIII - VI век п.н.е.

Овој простор има континуитет на погребување и подоцна во раноримскиот и доцноримскиот период околу надворешниот прстен каде ритуалот на погребување се изведувал со кремирање и инхумирање на покојниците.

Досега се откриени вкупно 29 кремации и 8 инхумации. Подетална елаборација ќе презентирам во материјалот кој ќе биде објавен во зборникот.

Посебно место и давам на една засводена сидана гробница откриена на месноста “Црквиште“ во С/И дел од некрополата која потекнува од крајот на IV век. Гробницата има ориентација З-И, правоаголна во основа, вкопана е во карпа со димензии 2.5 x 1.35

метри и висина на сводот 1.70 метри. Откриени се остеолошки остатоци од три покојници во гробна јама со длабочина 50 см. До гробната комора водат четири скали од керасички тегули и свод од од тули. Сидовите се малтерисани, без декорација. Најверојатно се работи за семејна гробница карактеристична за покојници со повисок социјален статус во градски центри.

Гробницата е составен дел од јужната страна на една мала цеметеријална базилика со димензии : должина 18 метри; ширина 10.2 метри со нартекс широк 3.5 метри. Базиликата има полукружна апсида и три кораби. Констатирани се секундарни досидувања, што укажува дека била користена и во постантичкиот период, но за тоа подоцна.

Слика 26

Локалитет “Чифлик - Бабунци“ село Опила - Крива паланка - во долното маало на селото Опила, покрај Крива Река, во повеќе археолошки кампањи откриена е голема некропола со хронолошки распон од железното (VIII - VII век п.н.е.) до доцноантичко време, ранохристијанскиот период (VI век) и средновековни (X - XI век). Од случајните откритија на гробови при изградба на куќи, Музејот на Македонија извршил први археолошки истражувања преку неколку кампањи, во 1984, 1985 и 1987 година кога се истражени 57 гробови, повеќето од типот “циста“ и слободни вкопувања, покриени со тегули на “две води“. Со заштитното археолошко истражување за изградба на железничка пруга во 1995 година откриени се нови 466 гроба од типот, слободно вкопување во здравица со покривни конструкции со тегули на “две води“, рамни покривни конструкции со квадратни керамички плочи и покривни конструкции со неколку камени плочи. Сите гробови, според движните наоди, односно, прилозите ја потврдуваат нивната хронолошка и културна припадност. Податоците се добиени од кусиот извештај во Археолошкиот преглед од 1989 година и од Археолошката карта на РМ.

Во атарот на селото Отошница на локалитетот “Могила“ при изградба на автопатот Куманово - Крива Паланка откриена е со делумно оштетување при изведување на градежните работи некропола - могила од римскиот период со димензии 36 x 25 метри и височина од 3.5 - 4 метри. Со заштитните истражувања извршени од страна на Музејот на Македонија во 1988 - 1990 година истражена е една половина на могилата при што се откриени 32 гроба со кремација и инхумација, а според ритусот на погребување и прилозите се датирани од I - IV век.

Б И Б Л И О Г Р А Ф И Ј А

- Војовиќ D., Rimska keramika Singidunuma, Beograd 1977.
- Брукнер О.-Даутова В.-Милошевиќ П.,Почеци романизације у југоисточном делу провинције Паниније,Нови Сад 1987.
- Вулић Н.,Споменик САН ХСVIII,Београд 1941-1948.
- Вучковић-Тодоровић Д.,Античка Демир Капија,Macedonia acta archaeologica 4,Прилеп 1978.
- Гарашанин М.,Разматрања о некрополама типа Мала Копашница-Сасе,Годишњак АНУБиХ VI,Сарајево 1968.
- Грозданова-Битракова В.,Споменици од хеленистичкиот период во СР Македонија,Скопје 1987.
- Гес-Плесниќар LJ.,Severno Emonsko grobišće,Ljubljana 1972.
- Ѓеорѓиевски В.,Žegligovski Kamen(Kostoperska Karpa),Arheološki pregled 19,Ljubljana 1989.
- Зотовић Љ.-Јордовић Ч.,Viminacium I-Некропола Више гробаља,Београд 1990.
- Јовановић А.,Римске некрополе на територији Југославије,Београд 1984.
- Јованова Л.-Михаилова Д.,Скупи-Источна некропола(Истражувања 1994),Macedonia acta archaeologica 15,Скопје 1999.
- Крстевски Ц.-Ивановски М.,Билибајци-Бабунци/Опила,Рановизантиска некропола,Arheološki pregled 1987,Ljubljana 1989.
- Mikulčić I.,TIR K-34,Ljubljana 1976.
- Mikulčić I.,The west cemetery excavations in 1965,Studies in the Antiquities of Stobi I,1973.
- Николовски З.,Некрополата Дрезга с.Лопате-Куманово,истражувања 1998-2000,Macedonia acta archeologica 17,Скопје 2006.

- Николовски З., Црквиште-Рамниште с. Клевовце, кумановско-истражувања 2001-2004, *Macedonia acta archaeologica* 18, Скопје 2008.
- Петрова Е., Еден доцноримски гроб од околината на Куманово, *Macedonia acta archaeologica* 7-8, Скопје 1987.
- Петрова Е., Дрезга-Куманово во светлината на новите проучувања на северномакедонскиот простор, *Macedonia acta archaeologica* 11, Скопје 1990.
- Ruševljan-Dautova V., *Kasnoantička nekropola kod Sviloša u Sremu*, Novi Sad 2003.
- Соколовска В., Археолошки истражувања во Демир Капија, *Macedonia acta archaeologica* 4, Прилеп 1978.
- Срејовић Д., Римске некрополе раног царства у Југославији, *Старинар XIII-XIV*, Београд 1962/63.
- Wesolowsky A.V., *Burial customs in the west cemetery*, *Studies in the Antiquities of Stobi* I, 1973.

Zvonimir Nikolovski

S U M M A R Y

The main objective of the discourse is through a paradigmatical approach to elaborate the typology of the funus and the typology of the funeral forms in the Roman necropolis from I-IV century in the Northeastern region of the Republic of Macedonia.

According to the results from the past archaeological explorations, the elaboration will enclose three of the more explored funeral wholes in the area of Kumanovo and several examples, that were partially explored and were a part of the areas of Kratovo and Kriva Palanka.

The most complete review of the typology of tomb constructions is evident on the necropolis of the locality called "Drezga" in the area of the village of Lopate, near Kumanovo, through the Early Christian forms of inhumation with incineration till the Late Antique forms with inhumated decedents, after the promulgation of Constitutio Antoniniana on Karakala in the year 212.

We can find direct analogies of the typology of tomb constructions and the form of inhumation with the necropolis on the locality called "Skupi", which is directly connected with a road communication, that can with small aberrations be found in the so called "Old road/Star pat" to Skopje.

A rich active material will be also presented in the elaboration for the necropolis, which was applied as a supplement with the sepulchral ritual.

The explored part of the necropolis of the locality called "Kostoperska Karpa" in the area of the village of Mlado Nagorichane will be presented as a second funeral whole, which supplements the image

about the types of tomb constructions in the Late Antique period and through a part of the findings, the ethnical belonging of the decedent.

In its nearness, eastern of the region called "Crkvishte" and "Ramnishte" in the area of the village of Klechovce, with several archaeological campaigns, an existence of a settlement and a necropolis was confirmed, which according to all of the elements chronologically refers to V and VI century. Typologically, those are, in more of the exmples, simple tomb constructions which will be thoroughly presented in the discourse, together with the active material.

In the area of Kratovo, according to the partially explored necropolis of the locality called "K'shla" and the necropolis in the village of Talashmance, we are meeting with the same or similar typology of tomb constructions, with recidives of tumular inhumation from the eastern areas.

In the area of Kriva Palanka, with protected explorations of the locality called "Chiflik"-Babunci 1000 tombs were discovered, dating from VII till VI century B.C. and from III - VI century A.C.